

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 8 (2002)

Τόμ. 8-9 (2002): Βιοηθική



Mancur Olson, Power and Prosperity. Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships

Ηλίας Κατσούλης

doi: [10.12681/sas.727](https://doi.org/10.12681/sas.727)

Copyright © 2015, Ηλίας Κατσούλης



Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κατσούλης Η. (2015). Mancur Olson, Power and Prosperity. Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 8, 249–259. <https://doi.org/10.12681/sas.727>

ντήσεις, άλλοτε ρητά και δίχως περιστροφές, άλλοτε πάλι υπόρρητα, ίσως δε γι' αυτό και πιο γοητευτικά. Τι απομένει ως τελική παρατήρηση; Ίσως η προσωπική αγωνία του γράφοντος να συνοδεύεται πάντοτε το θεωρητικό πρόταγμα του κοινωνικού κονστρουξιονισμού από τις απαραίτητες αξιακές και κανονιστικές δικλίδες ασφαλείας του. Διότι τελικώς, μόνον έτσι το νόημα δεν θα χάσει την ουσία του, αλλά και αντίστροφα, η ουσία δεν θα απομακρυνθεί από το κρύφιο νόημά της.

Νικόλαος Τσίρος

Mancur Olson, *Power and Prosperity. Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships*, Basic Books 2000, 233 σελ.

Ο Μ. Olson ξεκινά με τα γενικά ερωτήματα: Τι είναι εκείνο που κάνει ορισμένες αγορές να είναι πλούσιες, ενώ άλλες να είναι φτωχές; Τι πολιτική και ποιους θεσμούς χρειάζεται μια χώρα για να εξελιχθεί μια αγορά των πλανόδιων εμπορών και των παζαριών σε μια οικονομία της αγοράς που παράγει πλήθος αγαθών; Στα βασικά αυτά ερωτήματα προσθέτει και το πιο πρόσφατο: Γιατί ανέκαμψαν μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οι δυνάμεις του άξονα (Ιαπωνία, Ιταλία, Γερμανία) και γιατί δεν συνέβη το ίδιο με τις πρώην κομμουνιστικές χώρες μετά το 1989; Το ερώτημα αυτό καθίσταται επιτακτικό, πολύ περισσότερο αφού είναι γνωστό ότι μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οι νικητρίες δυνάμεις δεν επιθυμούσαν την ανάκαμψη των ηττημένων, ενώ μετά το 1989 οι νικητές του ψυχρού πολέμου επιθυμούσαν και επιδίωξαν την ανάπτυξη των πρώην κομμουνιστικών χωρών. Με λίγα λόγια το ερώτημα που τίθεται είναι: *Γιατί η οικονομική απόδοση των ηττημένων ήταν τόσο καλή, σε σχέση μάλιστα με τις δυνατότητες που υπήρχαν, μετά την πτώση του φασισμού παρά μετά την κατάρρευση του κομμουνισμού;*

Στο βιβλίο του αυτό ο Olson αξιοποιεί τα αποτελέσματα των ερευνών του από τις δύο μεγάλες του μονογραφίες: *Η Λογική της Συλλογικής Δράσης* (1965-1990/1997) και *The Rise and Decline of Nations* (1982) και από ένα πλήθος άλλων μελετών του. Στην πρώτη του μονογραφία ο Olson έδειξε ότι τα ορθολογικά άτομα όταν καλούνται να συμμετάσχουν στη λήψη μιας απόφασης για την παραγωγή ενός συλλογικού αγαθού εκδηλώνουν βασικά δύο διαφορετικούς τύπους συμπεριφοράς. Ως μέλη μιας ολιγομελούς ομάδας, στην οποία κυριαρχεί μια πρόσωπο με πρόσωπο σχέση, η συμμετοχή των

μελών στην παραγωγή του συλλογικού αγαθού πλησιάζει το άριστον, το ίδιο και το αποτέλεσμα. Αντίθετα, στη μεγάλη ομάδα, ο μεγάλος αριθμός των μελών επιτρέπει την εκδήλωση της στάσης του λαθρεπιβάτη (free-riding), γεγονός που αναγκάζει τη μεγάλη ομάδα να επιβάλλει θετικά και αρνητικά κίνητρα προκειμένου να εξασφαλίσει την παραγωγή των συλλογικών αγαθών αλλά και τη δική της επιβίωση. Με τον τρόπο αυτό ο Olson δίνει μια πειστική όσο και εμπειρικά θεμελιωμένη απάντηση στο πρόβλημα της εμφάνισης των οργανωμένων κρατών. Στη δεύτερη μεγάλη του μονογραφία ο Olson ενδιαφέρεται να εξηγήσει τις αιτίες που προκάλεσαν σε ορισμένες ανεπτυγμένες χώρες διαφορετικές όσο και αντιφατικές εξελίξεις. Σε μια κατηγορία χωρών διαπιστώνει ότι μετά τον πόλεμο η οικονομική ανάπτυξη εξελισσόταν ικανοποιητικά, ενώ σε άλλες, ιδιαίτερα στις χώρες της τότε ΕΟΚ, η ανάπτυξη εμποδιζόταν από αυτό που ο ίδιος αποκάλεσε 'θεσμική σκλήρωση' (institutional sclerosis). Αιτία αυτής της θεσμικής σκλήρωσης ήταν η οργάνωση συμφερόντων εκτός της αγοράς με σκοπό τον έλεγχό της. Αυτές τις οργανώσεις συμφερόντων ο Olson τις ονόμασε 'διανεμητικές συσπειρώσεις' (distributional coalitions), θέλοντας με αυτό να επιστήσει την προσοχή των ερευνητών σε ένα συγκεκριμένο γεγονός: στο ότι δηλαδή αυτές οι διανεμητικές συσπειρώσεις ιδιοποιούνται μέρος της αγοράς, διανέμουν μεταξύ τους το παραγόμενο εκεί πλεόνασμα και προπάντων εμποδίζουν νέους ανταγωνιστές να εισέλθουν στις αγορές τις οποίες αυτές προνομιακά ελέγχουν. Συνέπεια αυτής της ελεγχόμενης στην αγορά κατάστασης είναι η απώλεια επαφής με τις συντελούμενες εξελίξεις και τους νεωτερισμούς. Αποτέλεσμα όλων αυτών: οικονομική στασιμότητα, απώλεια αγορών στο εσωτερικό και στο εξωτερικό, ανεργία.

Ήδη στη μονογραφία του *Η Λογική της Συλλογικής Δράσης* ο Olson είχε διαπιστώσει ότι η ορθολογική στάση του λαθρεπιβάτη απειλούσε περισσότερο τις κοινωνίες σοβιετικού τύπου. Στην ιδέα του αυτή επανέρχεται μετά την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων, προσπαθώντας όχι μόνο να εξηγήσει τις αιτίες αυτής της κατάρρευσης αλλά και τους λόγους που εμπόδιζαν τις μετακομμουνιστικές κοινωνίες να εμφανίσουν εκείνη τη δυναμική που ανέπτυξαν οι χώρες του άξονα μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Γενικά ο Olson αφιέρωσε το σύνολο σχεδόν της ερευνητικής του εργασίας στην απάντηση του κύριου ερωτήματος: *Γιατί ορισμένες χώρες μπορούν να ακολουθήσουν το δρόμο της ανάπτυξης και της ευημερίας και άλλες όχι, μάλιστα παρότι το γεγονός ότι πολλές φορές στην πρώτη περίπτωση οι συνθήκες εμφανίζονται δυσχερέστερες απ' ό,τι στη δεύτερη* (Olson 1996);

Για να δώσει την απάντηση στα ερωτήματα αυτά ο M. Olson εστιάζει στο τελευταίο του έργο την προσοχή του σε δύο θεματικές, που αποτελούν και τα κεντρικά σημεία αναφοράς της έρευνας της Πολιτικής Επιστήμης και της Οικονομίας: στην εξουσία (power) και στην ευημερία (prosperity). Όπως και στα προηγούμενα έργα του έτσι και εδώ ο Olson προσπαθεί να αξιοποιήσει τα ερευνητικά ευρήματα της μιας επιστήμης για τον εμπλουτισμό των γνωστικών σκοποθετήσεων της άλλης. Είναι μια κατεύθυνση που χαρακτηρίζει την έρευνα όλων σχεδόν των συγγραφέων που κατατάσσονται στην ευρύτερη τάση της δημόσιας επιλογής (public choice) ή, όπως ο Olson συνήθιζε να την αποκαλεί, collective choice.

Στο έργο του *Power and Prosperity*, το οποίο δεν μπόρεσε να ολοκληρώσει, ο Olson αξιοποιεί τα αποτελέσματα εκτεταμένων ερευνών που είχε πραγματοποιήσει σε 45 πρώην κομμουνιστικές χώρες και χώρες του Τρίτου Κόσμου το Κέντρο για Θεσμικές Μεταρρυθμίσεις και τον Άτυπο Τομέα (Center on Institutional Reform and the Informal Sector – IRIS), το οποίο ο ίδιος είχε δημιουργήσει και διηύθυνε. Κατ' αρχάς ο Olson διαπιστώνει ότι η εμπειρική γνώση που είχε συλλέξει το IRIS σε καμία περίπτωση δεν επαληθεύει ούτε και στο ελάχιστο τις συμβολαιοκρατικές θεωρίες (Hobbes, Locke, Rousseau, αλλά και Rawls, Buchanan). Σε αντίθεση με τις θεωρίες αυτές που ξεκινούσαν από την υπόθεση του ορθολογικού ανθρώπου σε φυσική κατάσταση, ο οποίος παραιτείται από ορισμένα φυσικά δικαιώματά του και αναθέτει σε μια ανώτερη δύναμη (Λεβιάθαν – Μονάρχη, κοινοβουλευτική κυβέρνηση ή ό,τι άλλο) την υπεράσπιση της ζωής, της ελευθερίας και της περιουσίας του, ο Olson διαπιστώνει ότι το σύγχρονο κράτος ως εξουσιαστικός μηχανισμός προκύπτει λογικά από την ανάγκη των πρώτων κοινωνιών για προστασία. Για να εξηγήσει αυτή την άποψη ο Olson χρησιμοποιεί τη μεταφορά (criminal metaphor) του περιπλανώμενου (roving) και του εγκατεστημένου (stationary) ληστή. Ο πρώτος ιδιοποιείται ολόκληρο τον πλούτο μιας περιοχής και αποχωρεί. Ο δεύτερος εγκαθίσταται και για τον λόγο αυτό είναι υποχρεωμένος, για να εξασφαλίσει τη συνέχεια της ιδιοποίησης του παραγόμενου υπερπροϊόντος, να δημιουργήσει τους όρους αναπαραγωγής του πλούτου. Γι' αυτό περιορίζει την απαλλοτρίωση σε πλαίσια που κάνουν δυνατόν και συμφέρον για τους κατοίκους της περιοχής, που ο εγκατεστημένος ληστής ελέγχει, να συνεχίσουν να παράγουν. Και όχι μόνο αυτό. Για να αποτρέψει τις επιδρομές των περιπλανώμενων ληστών συντηρεί στρατό και για να εμποδίσει τις εσωτερικές συγκρούσεις δημιουργεί αστυνομία. Και επιπλέον, για να εξασφαλίσει την αύξηση του δικού του πλούτου, ο εγκατε-

στημένος ληστής δημιουργεί τις προϋποθέσεις αύξησης του πλεονάσματος κατασκευάζοντας έργα υποδομής, προσφέροντας υπηρεσίες και δημιουργώντας κάθε είδους κίνητρα για τους πολίτες να παράγουν και να παραμένουν στον χώρο κυριαρχίας του. Έτσι, κατά τον Μ. Olson, δημιουργείται το κράτος. Εκείνο που διακρίνει τους εγκατεστημένους ληστές (άρχοντες, φεουδάρχες, βασιλιάδες, απόλυτους μονάρχες, δικτάτορες κ.λπ.) από τις εκλεγμένες κυβερνήσεις είναι ότι από τις τελευταίες επιδιώκεται η αναγνώριση, η εξασφάλιση, η κατοχύρωση αλλά και η συνεχής διεύρυνση των δικαιωμάτων των πολιτών. Τα βασικά αυτά δικαιώματα παραμένουν: το δικαίωμα της ελευθερίας και το δικαίωμα της ιδιοκτησίας.

Ήδη στο πρώτο μεγάλο του έργο *Η Λογική της Συλλογικής Δράσης* ο Olson στρέφεται εναντίον της κρατούσας εκείνη την εποχή αντίληψης περί των κομμουνιστικών καθεστώτων αλλά και της θεωρίας που τα στηρίζει. Ο ίδιος διαπιστώνει ότι την εξουσία στις χώρες του υπαρκτού κομμουνισμού διέθεταν ολίγοι και αυτοί ήταν οργανωμένοι σε κλειστές ομάδες, οι οποίες διένειμαν προνομακιά μεταξύ των μελών τους το παραγόμενο πλεόνασμα. Στο τελευταίο του βιβλίο ο Olson, στην προσπάθειά του να εξηγήσει γιατί οι πρώην κομμουνιστικές χώρες δεν βελτίωναν τις οικονομικές τους επιδόσεις, επανέρχεται στη μεταφορά του εγκατεστημένου ληστή, για να δείξει με έναν πραγματικά πρωτότυπο τρόπο, γιατί οι χώρες αυτές δεν μπορούσαν να προσαρμοστούν εύκολα στις νέες καταστάσεις που δημιούργησε η αλλαγή του πολιτικο-κοινωνικού τους συστήματος. Ο Olson απορρίπτει, κατ' αρχάς, τη μέχρι τότε ισχύουσα αντίληψη για τη δύναμη των κομμουνιστικών κομμάτων και την ισχύ της επαναστατικής ιδεολογίας του μαρξισμού-λενινισμού. Την επικράτησή του στη Σοβιετική Ένωση και στους δορυφόρους της ο κομμουνισμός την οφείλει στον Στάλιν και στις μεθόδους του. Πέρα από κάθε ιδεολογική ή κοσμοθεωρητική δέσμευση, ο Στάλιν κατάφερε να επιβάλλει το δικό του σύστημα της απόλυτης κυριαρχίας, εφαρμόζοντας έναν πρωτότυπο τρόπο απόκτησης οικονομικής δύναμης. Ενώ μέχρι τότε οι εγκατεστημένοι ληστές ιδιοποιούνταν μέρος του παραγόμενου οικονομικού πλεονάσματος, ο Στάλιν απαλλοτριώνοντας όλο το φυσικό και υπαρκτό πλούτο της χώρας δημιούργησε τις προϋποθέσεις παραγωγής πλούτου από το ίδιο το σοβιετικό κράτος. Η πρωταρχική συσσώρευση, πάνω στην οποία (σύμφωνα με τον Marx) ο καπιταλισμός στηρίζει την εντυπωσιακή του πορεία, στη Σοβιετική Ένωση έγινε υπόθεση του ίδιου του κράτους. Έχοντας στη διάθεσή του τον τεράστιο πλούτο της Σοβιετικής Ένωσης ο Στάλιν κατάφερε σε μικρό χρονικό διάστημα να επιτύχει το πέρασμα από την παραδοσιακή όσο και καθυ-

στερημένη αγροτική οικονομία σε μια σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία. Για την εξήγηση αυτής της επιτυχημένης προσπάθειας ο Olson επικεντρώνει την προσοχή του σε δύο σημεία: Στον έμμεσο τρόπο φορολόγησης της εργατικής δύναμης και σε αυτό που αργότερα ο Ούγγρος οικονομολόγος J. Kornai ονόμασε *soft budgeted constraints*. Και όσον αφορά τη φορολογία της εργατικής δύναμης ο Στάλιν κατάφερε όχι μόνο να αντλήσει από τους εργαζόμενους το μεγαλύτερο δυνατό πλεόνασμα, αλλά και να υποχρεώσει το σύνολο της εργατικής δύναμης της χώρας να ενταχθεί στην αγορά εργασίας. Πιο συγκεκριμένα: Η αμοιβή για το παραγόμενο εντός του πλάνου (της νόρμας) προϊόντος περιοριζόταν σε ένα επίπεδο που υπολείπεται του ορίου διαβίωσης των πολιτών της Σοβιετικής Ένωσης, ενώ κάθε μονάδα προϊόντος που παραγόταν πέρα από το απαραίτητο (τη νόρμα), αμοιβόταν και με *bonus*. Αυτό έκανε ελκυστική αλλά και απαραίτητη και την πέραν του κανονικού χρόνου εργασία (Στοχανοβισμός), αλλά και την αύξηση της έντασής της, ενώ η κάτω του ορίου διαβίωσης αποζημίωση της κανονικής εργασίας υποχρέωσε και τις γυναίκες στο σύνολό τους να ενταχθούν στην αγορά εργασίας. Ήταν, λοιπόν, ο τρόπος φορολόγησης και αμοιβής της εργατικής δύναμης που αύξησε τα κίνητρα για επιπλέον εργασία. Πιο περίπλοκος, τελικά, αποδείχθηκε ο τρόπος διάθεσης των κρατικών πόρων: ο προϋπολογισμός. Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις του J. Kornai, ελαστικότητα του προϋπολογιστικού περιορισμού (*soft budgeted constraint*) 'παρουσιάζεται όταν η αυστηρή σχέση μεταξύ δαπανών και εσόδων χαλαρώνεται, γιατί οι πλέον των εσόδων δαπάνες θα πληρωθούν από κάποιον άλλο φορέα, συνήθως το κράτος'. Με άλλα λόγια, (κρατικές) επιχειρήσεις που αδυνατούσαν να ανταποκριθούν στο πλάνο, να επιτύχουν τους προγραμματισμένους στόχους και να αυξήσουν τα έσοδά τους, μπορούσαν να ελπίζουν ότι στο τέλος, δηλαδή κατά τη διαμόρφωση του προϋπολογισμού τους, θα τύχουν όμοιας μεταχείρισης με εκείνες τις (κρατικές) επιχειρήσεις, οι οποίες πετύχαιναν τους στόχους τους και αύξαναν την κερδοφορία τους. Αυτή η πιθανότητα διευκόλυνε τη διαίωση μιας κατάστασης ελλείψεων στην αγορά που χαρακτήριζε όλες τις κομμουνιστικές κοινωνίες. Για το λόγο αυτό ο Kornai ονόμασε τις κοινωνίες αυτές 'κοινωνίες των ελλείψεων' (Kornai 1980). Ελλείψεις που δημιουργούνταν εκ του γεγονότος ότι επειδή το σύστημα αντλούσε το αναγκαίο πλεόνασμα από την αποκλειστική διάθεση του τεράστιου πλούτου της χώρας, αλλά και από την εκμετάλλευση της εργατικής δύναμης, δεν είχε ένα ιδιαίτερο συμφέρον να επιτρέψει αυτό που ο J. Schumpeter ονόμασε 'δημιουργική καταστροφή'· μια εξέλιξη δηλαδή που κινητοποιεί πόρους υπέρ των παραγωγικών δραστηριοτήτων και

επιχειρήσεων, αφήνοντας τις μη παραγωγικές να εξαφανιστούν. Βέβαια την επιβολή του καθεστώτος *soft budgeted constraint* προκάλεσαν τα συμφέροντα των συνασπισμένων διευθυντών των μεγάλων κρατικών επιχειρήσεων. Ανήκε στη λογική του συστήματος η επικράτηση των συμφερόντων της νομενκλατούρας, τα μέλη της οποίας αποκλεισμένα μέχρι ενός σημείου από τη διανομή του πλούτου που προνομιακά απολάμβανε η κομματική ηγεσία, είχαν συγκροτήσει διανεμητικές συσπειρώσεις ή, με τους όρους των κομμουνιστικών κρατών, *‘αφανείς συμπαιγνίες’* (*covert collusions*), που μοίραζαν μεταξύ τους το μέρος εκείνο της παραγωγής που προνομιακά ήλεγχαν, αδιαφορώντας για την εν γένει εξέλιξη, η οποία θεωρούσαν ότι αποτελούσε υπόθεση και συμφέρον της κομματικής ολιγαρχίας. Το γεγονός ότι ένα τέτοιο καθεστώς μπόρεσε να επιζήσει 73 ολόκληρα χρόνια ο Olson το εξηγεί με τη δυναμική που είχε αποκτήσει ο σοβιετικός κομμουνισμός στα χρόνια του περάσματος στη μεταβιομηχανική κοινωνία, με τις συνέπειες του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και, βέβαια, με τον καταπιεστικό του χαρακτήρα.

Όταν μετά την κατάρρευση του κομμουνιστικού καθεστώτος οι πρώην κομμουνιστικές χώρες βρέθηκαν ενώπιον της ανάγκης να αποτινάξουν τις αποστεωμένες δομές του παρελθόντος, ήταν ακριβώς αυτές οι αφανείς συμπαιγνίες της διευθυντικής νομενκλατούρας που προσπάθησαν, με επιτυχία στην αρχή, να αποτρέψουν την εφαρμογή των κανόνων της οικονομίας της αγοράς. Δημιουργώντας μια πανίσχυρη συμμαχία με τους εργαζομένους στις μεγάλες κρατικές επιχειρήσεις, τα μέλη αυτής της αφανούς συμπαιγνίας αρνήθηκαν να εκτεθούν στις απαιτήσεις του ελεύθερου ανταγωνισμού, επιμένοντας στη διατήρηση του αντιοικονομικού καθεστώτος των *soft budgeted constraints* του παρελθόντος. Αποτέλεσμα της στάσης αυτής των διευθυντικών στελεχών και των εργαζομένων στις μεγάλες επιχειρήσεις ήταν η καθυστέρηση του περάσματος σε καθαρά ανταγωνιστικές συνθήκες στην αγορά, αλλά και η ανάγκη παραγωγής πληθωριστικού χρήματος για την κάλυψη του *‘ελαστικού προϋπολογισμού’*. Ήταν ακριβώς τα οργανωμένα συμφέροντα της πανίσχυρης διευθυντικής νομενκλατούρας που εμπόδισαν το πέρασμα στην οικονομία της αγοράς και την ανάπτυξη, ακόμη και όταν η εξουσία του κομματικού κράτους και της ηγεσίας του είχαν εξαφανιστεί.

Το βασικό επιχείρημα γύρω από το οποίο ακτινώνεται η συλλογιστική ολόκληρου του έργου του Olson και παραδειγματικά κατατίθεται στο τελευταίο του βιβλίο, θα μπορούσε να συμπυκνωθεί στην ανάγκη: οι αγορές αγαθών, εμπορευμάτων, χρήματος, πίστης, αλλά και της πολιτικής, της πληροφορίας κ.λπ. να παραμένουν ελεύθερες από τους ελέγχους και τους περιορι-

σμούς που τους επιβάλλουν οι κάθε είδους ‘διανεμητικές συσπειρώσεις’ ή ‘αφανείς συμπαιγνίες’. Λογικό συμπλήρωμα της διαπίστωσης αυτής της ανάγκης, που αποτελεί προϋπόθεση κάθε διαδικασίας οικονομικής ανάπτυξης και εκσυγχρονισμού, είναι η ύπαρξη ενός κράτους που θα δημιουργεί τους όρους διεύρυνσης της αγοράς – market-augmenting government. Μαζί με τους όρους απελευθέρωσης των αγορών ο Olson, σ’ αυτό το τελευταίο όπως και σε άλλα έργα του, θεωρεί ότι προϋπόθεση της οικονομικής ανάπτυξης είναι η εξασφάλιση και η κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων των πολιτών. Στο επίκεντρο των δικαιωμάτων αυτών ο Olson θέτει τα δικαιώματα ιδιοκτησίας (property rights). Παρά το γεγονός ότι η συζήτηση για τη σημασία των δικαιωμάτων αυτών είναι αρκούντως γνωστή στην οικονομική θεωρία (Nozick 1974, Ward 1979 κ.ά.), εντούτοις η αντιμετώπισή τους από τον Olson διαφέρει εκ του γεγονότος ότι τα property rights δεν αποτελούν απλά κατοχυρωμένα από τις αρχές της ελευθερίας δικαιώματα, αλλά υπόκεινται σε ορισμένους περιορισμούς και δεσμεύσεις. Γενικά η αξία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας βρίσκεται στο γεγονός ότι η κατοχύρωση και εξασφάλισή τους επέτρεπε στο παρελθόν και εξακολουθεί να επιτρέπει και σήμερα τον σχεδιασμό οικονομικών δραστηριοτήτων σε βάθος χρόνου, απαραίτητου για τη μεγαλύτερη δυνατή απόδοση της οικονομικής δραστηριότητας φυσικών και νομικών προσώπων. Επειδή τα αποτελέσματα κάθε οικονομικής δραστηριότητας είναι δύσκολο, εάν όχι αδύνατο να προβλεφτούν, για τον λόγο αυτό η εξασφάλιση των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας συμβάλλει στη μείωση της ανασφάλειας που συνοδεύει τις οικονομικές δραστηριότητες. Απαραίτητο συμπλήρωμα της αναγνώρισης και προάσπισης των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας είναι κατά τον M. Olson ένα σταθερό δημοκρατικό πολίτευμα (long standing democracy). Σε αυτό το ευρύτερο πλαίσιο που εξασφαλίζει τη διάρκεια αλλά και την προγνωστικότητα/προβλεψιμότητα των οικονομικών δραστηριοτήτων ‘ακριβώς οριζόμενα και εξασφαλισμένα ατομικά δικαιώματα κάνουν ευκολότερο για μια κοινωνία να μεταφέρει πόρους από δραστηριότητες που καταστρέφουν πόρους σε δραστηριότητες που παράγουν πραγματική ευημερία’.

Εκείνο που ο Olson θεωρεί ότι εμποδίζει κάθε προσπάθεια οικονομικής, πολιτικής, κοινωνικής, πολιτιστικής κ.λπ. προόδου είναι η ύπαρξη διανεμητικών συσπειρώσεων ή αφανών συμπαιγνιών, που περιορίζουν όχι μόνο την ελευθερία των κάθε είδους αγορών, αλλά ορθώνουν εμπόδια και στην κυκλοφορία των πληροφοριών, στην παραγωγή κοινωνικά αξιοποιήσιμης γνώσης, γενικά στην επικοινωνία. Αυτού του είδους οι διανεμητικές συσπειρώ-

σεις ή αφανείς συμπαaignίες, υποστηρίζει ο Olson, αποτελούν ένα άλλο είδους αρπαγή/ληστεία (predation), που μπορεί να λάβει χώρα ακόμη και σε κοινωνίες με τα καλύτερα, τα πιο εκτεταμένα και πιο εξασφαλισμένα ατομικά δικαιώματα. Σε αυτού του είδους την αρπαγή καταλογίζει τα λόμπι (lobbying), που επιτυγχάνουν προνομιακές για τα μέλη τους ρυθμίσεις. Όταν μια ομάδα, γράφει, 'ή οποία αποτελεί μόνο ένα περιορισμένο τμήμα του δυναμικού μιας κοινωνίας που παράγει εισόδημα είναι ικανή να δρα συλλογικά, το βασικό της κίνητρο είναι να αναδιανέμει στα μέλη της μέσω lobbying και καθορισμού των τιμών και να συνεχίζει αυτές τις δραστηριότητες ακόμη κι όταν οι απώλειες για την κοινωνία είναι μεγάλες σε σχέση με την ποσότητα που η ομάδα αποκτά μέσω αυτής της αναδιανεμητικής μάχης. Η διαστρέβλωση των τιμών και τα εμπόδια που οι διανεμητικές συσπειρώσεις δημιουργούν για τον εκσυγχρονισμό και τις καινοτομίες κάνουν μια οικονομία σκληρωτική'.

Υπάρχει, άραγε, καλύτερη εξήγηση των αιτιών που έχουν οδηγήσει τις περισσότερες ΔΕΚΟ στην Ελλάδα, με αποκορύφωμα την Ολυμπιακή, στην κατάσταση που σήμερα βρίσκονται, και μπορεί κανείς να φανταστεί ακριβέστερη περιγραφή των αιτιών της σκλήρωσης που κυριαρχεί στο σύνολο σχεδόν των ελληνικών ΑΕΙ από αυτή που παρουσιάζεται στην παραπάνω διαπίστωση;

Το τελευταίο αυτό βιβλίο του M. Olson αποτελεί μια βαθιά τομή στην υπάρχουσα γνώση μας των αιτιών των παρατηρούμενων καθυστερήσεων στην ανάπτυξη μοντέρνων όσο και παραδοσιακών κοινωνιών. Με απλά όσο και κατανοητά επιχειρήματα, που στηρίζονται όχι μόνο στις προκείμενες μιας φιλελεύθερης οικονομικής θεωρίας αλλά και σε συσσωρευμένες από πολλά μέρη του κόσμου γνώσεις της ιδιαίτερης εξέλιξης κάθε περιοχής, ο M. Olson δίνει μια άλλη, εμπειρικά θεμελιωμένη, εικόνα της εξέλιξης σε παγκόσμιο επίπεδο και θέτει υπό αμφισβήτηση ή ακόμη και ανατρέπει κατεστημένες και αποδεκτές μέχρι τώρα γνώσεις από όλο σχεδόν το φάσμα των κοινωνικών επιστημών. Έτσι αποδεικνύεται ότι οι συμβολαιοκρατικές θεωρίες των τελευταίων περίπου τρισήμισι αιώνων στερούνται εμπειρικής βάσης, η δομολειτουργική θεωρία του T. Parsons περί της εμφάνισης των αγορών δεν επαληθεύεται από την έρευνα, ενώ το κρατούν στην οικονομική επιστήμη θεώρημα του Coase δεν ισχύει, τουλάχιστον στην έκταση που μέχρι τώρα επιστεύετο. Αλλά και το δίλημμα του φυλακισμένου τίθεται από τον Olson υπό αμφισβήτηση, κυρίως όσον αφορά τη βασική του προκείμενη: την έλλειψη δηλαδή επικοινωνίας, i.e. πληροφόρησης μεταξύ των δύο ή περισσότερων

απομονωμένων players. Οι αιτίες της κατάρρευσης των κομμουνιστικών καθεστώτων αναδεικνύονται με μοναδική σαφήνεια, ενώ πειστικές –για τις μέχρι τώρα γνώσεις μας– μπορούν να θεωρηθούν και οι εξηγήσεις που δίδονται για την αδυναμία των πρώην κομμουνιστικών χωρών να αναπτυχθούν με ρυθμούς ανάλογους των χωρών του άξονα μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Στο σημείο αυτό μεγάλη εντύπωση προκαλεί στους αναγνώστες η αναφορά του Olson στο παράδειγμα της Κίνας. Η σημερινή ραγδαία ανάπτυξη που παρατηρείται στην Κίνα, σε συνθήκες μάλιστα διατήρησης του κομμουνιστικού καθεστώτος, εξηγείται από τον Olson με το γεγονός της διάλυσης των αφανών συμπαιγνιών εν τη γενέσει τους. Ήταν η πολιτιστική επανάσταση του Mao και ακολούθως η αποτροπή από τον Deng της επικράτησης της ‘συμμορίας των τεσσάρων’, η οποία με επικεφαλής τη χήρα του Mao προσπάθησε μετά το θάνατό του να συγκροτήσει ένα νέο καθεστώς αφανών συμπαιγνιών μέσα στην κινέζικη κοινωνία. Το ενδιαφέρον της παρατήρησης αυτής του Olson για τη θεωρία μπορεί να αναζητηθεί στο γεγονός ότι ο συγγραφέας δίνει στην ελευθερία της αγοράς και στην εξασφάλιση των ατομικών και ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων μεγαλύτερη σημασία από αυτήν που δίνει στην αντιπροσωπευτική/κοινοβουλευτική δημοκρατία. Βέβαια, η ένταση όσο και η ισχύς αυτής της διαπίστωσης περιορίζεται από το γεγονός ότι ο Olson στα συμπεράσματά του τονίζει, όπως αναφέραμε, τη σημασία της πολιτικής δημοκρατίας για μια σε βάθος χρόνου οικονομική, πολιτική και άλλου είδους πρόοδο.

Εάν στις σύγχρονες Κοινωνικές Επιστήμες η έννοια της αλλαγής παραδείγματος διατηρεί το νόημά της, τότε χωρίς επιφύλαξη μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι και με το νέο αυτό έργο του ο Μ. Olson συνεχίζει και ολοκληρώνει μια αλλαγή παραδείγματος στις Κοινωνικές Επιστήμες και ιδιαίτερα στην Πολιτική Επιστήμη, που άρχισε με τις δύο πρώτες σημαντικές μονογραφίες του. Παρά τις όποιες επιμέρους αντιρρήσεις που θα μπορούσαν να διατυπωθούν σε κάποια από τα επιχειρήματα του Μ. Olson (εδώ σκέπτομαι π.χ. τη μικρή σημασία ή ακόμη και την απόρριψη της κρατούσας, στη μέχρι τώρα έρευνα, άποψης περί της μεγάλης επιρροής που άσκησε η θεωρία του μαρξισμού-λενινισμού, το αρχιτεκτονικό σχέδιο, στην αποτυχία όλων των κομμουνιστικών καθεστώτων), γεγονός παραμένει ότι και στο τελευταίο του έργο ο Olson προσφέρει για την κατανόηση και των σύγχρονων εξελξεων μια δέσμη επιχειρημάτων και εξηγήσεων που η επιστήμη, ιδιαίτερα η Πολιτική Επιστήμη και η Οικονομία, δεν μπορούν να αγνοήσουν.

Σημειώσεις

1. Πιο κοντά στην ιδέα του Olson για την εμφάνιση του κράτους είναι η μαρξιστική θεωρία του κράτους. Ο Marx αν και δεν ασχολήθηκε με τους όρους εμφάνισης του κράτους, δεν τους αγνόησε κιόλας (βλ. π.χ. Grundrisse). Εκτενέστερα με την προβληματική αυτή ασχολήθηκε ο Engels στην πραγματεία του *Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staates* (MEW XXI). Ήταν όμως ο K. Kautsky, ο οποίος συνδέσε την εμφάνιση του κράτους με την κατάκτηση. Στη θεωρία του τη θέση του εγκατεστημένου ληστή έχει ο νομάς βοσκός, ο οποίος κατακτά κοινόχρηστες γεωργών, τις υποτάσσει και τις εκμεταλλεύεται σε τέτοιο βαθμό που να επιτρέπει τη συνέχιση της παραγωγής, γεγονός βέβαια που του εξασφαλίζει την είσοδο του φόρου υποτέλειας (Tributzahlung) (Kautsky 1927, τόμ. 2: 89-112). Για μια σχετικά διαφορετική εξήγηση της προουφούς του 'εγκατεστημένου ληστή' στην κινεζική κοινωνία βλ. Fr. Fukuyama 1995, κεφ. 9.

2. Στην ίδια κατεύθυνση αλλά στηριγμένη σε άλλες προκειμένες βλ. τη μελέτη του A.O. Hirschman (2002), στην οποία όμως ο M. Olson δεν αναφέρεται.

3. Σύμφωνα με τον Ward (1979: βιβλίο 3, κεφ. 6), αποκλειστικότητα (exclusivity) και μεταβιβασιμότητα (transferity) είναι τα προαπαιτούμενα των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας (property rights). Εκεί που αυτά ελλείπουν οδηγούμαστε σε αναποτελεσματικότητα και σε δυσάρεστες συνθήκες εργασίας.

4. Βλ. την τελείως διαφορετική αντιμετώπιση των κάθε είδους lobbying, bargaining, log-rolling κ.λπ. στο πλαίσιο του συνταγματικού μοντέλου της ομοφωνίας των Buchanan/Tullock (1999).

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Buchanan, J.M./Tullock, G. (1999). *Ο Λογισμός της Συναινέσης. Τα Λογικά Θεμέλια της Συνταγματικής Δημοκρατίας*. Αθήνα: Παπαζήσης (τίτλος πρωτ. *The Calculus of Consent. Logical Foundations of Constitutional Democracy*, 1962).
- Fukuyama, Fr. (1995). *Trust. The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: The Free Press.
- Hirschman, A.O. (2002). *Αποχώρηση, Διαφωνία και Αφοσίωση. Αντιδράσεις στην Παρακμή Επιχειρήσεων, Οργανώσεων και Κρατών*. Αθήνα: Παπαζήσης (τίτλος πρωτ. *Exit, Voice and Loyalty. Responses to Decline in Firms, Organizations and States*, 1970).
- Kautsky, K. (1927). *Die materialistische Staatsauffassung*, 2 τόμ., Berlin.
- Kornai, J. (1980). *Economy of Shortage*. Amsterdam: North-Holland.
- Nozick, R. (1974). *Anarchy, State and Utopia*. New York: Basic Books.
- Olson, M. (1996). 'Why some Nations are Rich and Others Poor'. *Journal of Economic Perspectives*, 10: 3-24.

Olson, M. (1987). 'Diseconomies of Scale and Developolment'. *Catto Journal*, 7(1): 77-97.

Ward, B. (1979). *The Ideal Worlds of Economics*. New York: Basic Books.

Elie Kedourie, *Ο Εθνικισμός*, μετ. Σπ. Μαρκέτος, Κατάρτι, Αθήνα 1999 (4η εκδ.), 214 σελ.

Η αποτυχία του υπαρκτού σοσιαλισμού, η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και η αλυσιδωτές αντιδράσεις που επακολούθησαν τόσο στην Ανατολική Ευρώπη όσο και παγκόσμια, οδήγησαν από τη μία στην κρίση της σοσιαλιστικής ιδεολογίας και από την άλλη στην αναβίωση του εθνικισμού. Η επιστημονική έρευνα στράφηκε με ιδιαίτερη έμφαση και ενδιαφέρον στα διάφορα εθνικιστικά κινήματα που ξεπήδησαν μέσα σε διάστημα πολύ λίγων ετών στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Το ενδιαφέρον αυτό δεν περιορίστηκε μόνο σε case studies, αλλά και στη συγγραφή νέων ή επανέκδοση κλασικών κειμένων. Στην τελευταία περίπτωση εντάσσεται και η τέταρτη έκδοση του κλασικού έργου του Elie Kedourie το 1993.

Στον *Εθνικισμό*, ο Kedourie δεν προσεγγίζει τη δημιουργία και εξάπλωση της εθνικιστικής ιδεολογίας μέσα από το ιστορικό ή το κοινωνιολογικό πρίσμα που συνήθως χρησιμοποιείται. Αντίθετα, προτείνει μια φιλοσοφική προσέγγιση, μέσα από την Ιστορία των Ιδεών. Σημείο εκκίνησης για την ανάλυση του αποτελούν οι ιδέες του Διαφωτισμού, η φιλοσοφία του Kant και ο κύριος στόχος της πεφωτισμένης δεσποτείας, δηλαδή το δόγμα ότι καθήκον των κυβερνώντων είναι η μεγιστοποίηση της ευημερίας των υπηκόων τους.

Στο πρώτο κεφάλαιο, ο συγγραφέας διατρέχει επί τροχάδην τις βασικές αρχές του Διαφωτισμού. Ο φυσικός νόμος κυβερνά ολόκληρο το σύμπαν. Άρα όλοι είναι ίσοι και όλοι αποσκοπούν στην αύξηση της απόλαυσης και την ελαχιστοποίηση του πόνου. Αυτό ισχύει τόσο για τα άτομα όσο και για τα κράτη. Επιπλέον, το μεγαλείο του κράτους εξαρτάται από την ευημερία του πληθυσμού και αντιστρόφως, δηλαδή η προσωπική ευημερία εξαρτάται από την ανάπτυξη και την εύρυθμη λειτουργία του κράτους. Καταλήγει, λοιπόν, ότι η δημιουργία του έθνους εξυπηρετούσε την πιο εύρυθμη λειτουργία του κράτους. Η πρώτη σκέψη που θα έκανε κανείς είναι ότι ο Kedourie αναφέρεται σε εθνικισμό δυτικού τύπου, ωστόσο ο συγγραφέας δεν διακρίνει μεταξύ διαφόρων τύπων, αν και τα παραδείγματα που χρησιμοποιεί επικεντρώνονται στην Ευρώπη.